

25 maj 46 17

Pressen och opinionen i utrikesfrågor

VID FOLKETS politiska ställningstagande, som i demokratin blir riktningssätt för handlandet, spelar utrikesfrågor i regel en undanskjuten roll. Det stora flertalet väljare är uteslutande, eller i varje fall i första rummet, intresserade av spörsmål som mera direkt berör deras egen och deras grupps levnadsförhållanden, såsom den politiska maktens organisation, beskattning och sociala reformer. Utrikespolitiken ter sig, utom i akuta krislägen, avlägsen och främmande, man saknar de kunskaper som är nödvändiga även för ett ytligt bedömande, partierna diskuterar inrikesproblem, som gentemot sin appell till intresset kan väntas samla de största väljar-skarorna.

Denna situation föreligger i de stormakter som är livligt engagerade i världspolitiken likaväl som i de småstater vilkas enda strävan är att få leva i stillhet vid sidan av makttävlan och brytningar. I Sverige har intet politiskt val i avsevärd grad bestämts av utrikesfrågor, icke ens valet 1920, då den aktiva pressopinionen förklarade förvärvet av Åland vara en central svensk angelägenhet. I allmänhet har de politiska partierna i sina valprogram icke berört internationella förhållanden; ett undantag utgjorde under en del av mellankrigsperioden en officiell bugning för Nationernas förbund. Väsentligen samma inriktning har kännetecknat de brittiska valen, ehuru undantagen här är något mera talrika och markanta. Då man använder uttrycket "utrikesfrågor", förklarade Disraeli, blir varje engelsman övertygad om att det gäller ett ämne med vilket han inte har något att skaffa. I Förenta staterna har presidentvalet endast vid tre tillfällen, 1844 (annexionen av Texas), 1916 (första världskriget) och 1940 (andra världskriget), i högre grad präglats av debatt kring den internationella politiken, och icke ens vid nämnda tillfällen har detta frågekomplex helt dominerat.

De med detta läge förbundna faktorerna har ofta påpekats. Harald Hjärne understyrker i en uppsats år 1911 att en modern stat alltigenom är beroende av de internationella livsvillkoren. "Men för valmännen, som kallas att falla sitt avgörande utslag, finns ej ens någon påminnelse om ett dylikt ansvar. För dem står det fritt att uppträda som om deras land och folk vore ensamma till i världen." Särskilt känbar blir bristen på allmän utrikespolitisk insikt och opinionsbildning i försvarsfrågan, vars bedömande måste ske mot internationell bakgrund. Men kunskaper om utrikesläget och om förhållandena i främmande länder är nödvändiga även för att ta ställning till frågor som ur viss synpunkt kan betecknas som inrikespolitiska. Hur kan man, för att ta ett enda exempel, fatta ståndpunkt till nationalsocialism och kommunism utan att veta hur de av dessa ideologier uppburna regimerna verkar i utlandet? Då partier uppträder vilkas verksamhet går ut på att omdana hemlandet efter utländskt mönster blir ett studium av detta mönster en plikt för alla.

Med hänsyn till att utrikesfrågorna så föga beaktas i den partipolitiska debatten blir pressens upplysningsverksamhet i dessa frågor av alldeles särskild betydelse. Det gäller, såsom en av de brittiska institutet för internationella frågor nyss utgiven publikation (British security, 1946) betonar, att klargöra att utrikesärendena icke är "ett obegripligt, mystiskt område utanför den vanliga människans fattningsförmåga och enligt sin natur med nödvändighet insvepta i sekretess. De är lika mycket tillgängliga för det sunnda förnuftet, för en fri och öppen debatt och för den allmänna opinionens bedömande som andra politiska frågor". Pressen har ett speciellt ansvar på denna punkt även såtillvida som dess informationer och omdömen sannolikt påverkar opinionen — i den mån en sådan finns — på ett helt annat sätt än i inrikesfrågor. Ty i de sistnämnda har den vakne medborgaren en på iakttagelser och erfarenhet byggd kunskap, som helt saknas i fråga om utlandet och de internationella sammanhangen. Särskilt när det gäller mera avlägsna och okända länder kan de uppgifter som sprids i de stora tidningarna bli avgörande för allmänhetens uppfattning. Och

slutligen måste beaktas att det ringa intresset för dessa frågor för närvarande leder till att tidningarnas uttagstagande i utlandet kommer att beaktas som ett uttryck för allmänheten. Beträffande folkets ställning till socialpolitik eller be-

skattning kan man peka på röstsiffror vid val och i representationen; beträffande uppfattningen om den nordiska frågan eller förhållandet till västmakterna och Ryssland blir pressens uttalanden på ett helt annat sätt tongivande och representativa.

En svårighet vid den publicistiska upplysningsverksamheten ligger i pressens egen natur, dess självklara koncentration på förmedling av nyheter. Ty med en nyhet menas i första rummet något som avviker från det normala och vardagliga. "Om en äkta man mördar sin hustru är det en nyhet, men inte om han kysser henne", som en amerikansk journalist uttrycker saken. Vad utrikesfrågor beträffar leder nyhetssynpunkter lätt till att yttre händelser — kunga- och ministerråd, möten, fördrag, kriser — skjuts i förgrunden, medan mera permanent verkande faktorer kommer i skymundan. Då nationalsocialismen segrade i Tyskland var koncentrationslägren, förföljelsen mot judarna, förtroendet och likriktningen till en början "nyheter", men efter kort tid tedde sig dessa företeelser som ordinarie inslag i tyskt samhällsliv, och pressens uppmärksamhet fästes mera vid tilldragelser av helt annan och för den nya regimen icke typisk art. Den som läste reportagen från olympiska spelen i Berlin, Görings bröllop och Goebbels lysande fester kunde lätt glömma regimens vardag av frihetsinskränkningar, upprustning och fostran till krig. Just genom sin fixering på det aktuella kan pressen alltså bli ett medel att skymma bort det väsentliga. Men i stor utsträckning kan denna fara undgås genom ständiga erinringar om den varaktiga bakgrunden till dagens händelser, genom allmänt orienterande artiklar, och på denna väg synes åtminstone de stora tidningarna i de demokratiska staterna alltmer medvetet ha slagit in.

Times skrev i en ledande artikel år 1854 att pressens ställning och funktion liknade den katolska kyrkans under medeltiden. Det ankom nämligen främst på tidningarna att "upplysa folkets omdöme och vädja till dess samvete". Om den tankegång som ligger bakom detta något patetiska uttryckssätt lär alla vara ense. Tidningarna har icke blott att förmedla nyheter och att från en bestämd politisk ståndpunkt uttala sin uppfattning, de skall också bedöma utifrån vissa allmänna värderingar,

tjänstgöra som moraliska vägledare. Då det fortfarande någon gång talas om "världssamvetet" är det främst opinionen i den fria pressen som man tänker på.

Här återkommer det problem som i det föregående berörts ur speciella synpunkter, nämligen i vad mån och i vilka former pressen skall ta ställning icke blott till egentliga utrikesfrågor, utan till förhållanden och händelser i främmande länder. Frågan kan naturligtvis inte lösas genom någon formel, men den kan belysas genom några allmänna reflexioner.

Först och främst: det bedömande varom här är fråga behöver i regel icke få formen av hårda och förömläpande uttryck. Att kalla utländska statsmän, hur grova våldshandlingar de än begår, för skurkar eller blodhundar är icke blott olämpligt utan också onödigt. I många fall är det överflödigt att alls begagna omdömen i egentlig mening, det är tillräckligt med faktiska upplysningar. Ty de värderingar från vilka folk utgår i de humanitära och demokratiska staterna är trots allt så ensartade att en viss sakuppgift hos det stora flertalet utlöser samma reaktion. Om man vill kritisera antisemitismen, är huvudsaken icke att uttala sitt förakt, utan att uppvisa oriktigheten i de föreställningar på vilka rörelsen grundar sig. Asiktsförtryck, rasföljelse och tortyr väcker avsky hos läsaren, oberoende av om denna avsky uttalas av publicisten. Då hårda omdömen måste fällas, är det ofta mindre för att vägleda läsaren än för att ge honom den känsla av befrielse som följer med det öppna uttalandet av allas mening. Fall förekommer då informationer som icke beledsagas av klara värderingar blir tomma och verkningslösa.

Man resonerar stundom som om pressen och över huvud opinionen borde använda sitt moraliska omdöme endast på närliggande fall, i vilka ett resultat möjligen skulle kunna uppnås genom en reaktion. Här skymtar den egendomliga tanken att moralen skulle föreligga i en bestämd kvantitet, som genom slösaktigt begagnande snabbt blev förbrukad. För att bevara en aktiv mo-

ralisk opinion synes det tvärtom nödvändigt att generellt reagera mot övergrepp och orättvisor, vare sig de ligger nära eller fjärran. I nuvarande krisläge kan visserligen icke opinionens intresse riktas på mer än några få av de tragedier som utspelas. Men under tider då lugn och fred varit någorlunda säkrade har det varit en ära för västerländsk kultur att folken kunnat uppröras av fjärrliggande händelser, som icke angått deras egna omedelbara intressen. Opinionsstormarna i Dreyfusaffären och kring domarna över Sacco och Vanzetti symboliserar sådana höjdpunkter; det är ingen tillfällighet att den ena av dessa moraliska kriser inträffade under idyllen vid sekelslutet, den andra under den korta avspänningsperiod som kom några år efter det första världskriget.

Men är icke protester och kritiska kommentarer meningslösa, om de icke kan leda till en ändring i det förhållande mot vilket man reagerar? Här måste principiellt svaret bli nej. En till synes maktlös opinion kan ge uppmuntran och därmed hjälp åt personer eller grupper som blivit omänskligt behandlade — detta gäller den svenska indignationen mot tyskarnas grymheter i Norge. Den kan i många fall på lång sikt medverka till åstadkommande av en ändring, även om det omedelbara resultatet blir helt negativt. Den innebär under alla förhållanden en aktivisering av moraliska krafter, vilkas styrka kan bli avgörande i framtida lägen. Hur skulle Europa vara beskaffat, om icke de fria folken under 1800-talet givit medkänsla och sympati åt de undertryckta nationerna?

En reaktion av denna art betecknas ibland som billig. Den är det också i jämförelse med verkliga personliga uppoffringar. Men den är det icke i jämförelse med den likgiltighet som under hänvisning till politisk realism förhånar aktiviteten. Om denna inställning gäller i många fall de ord som Leo Mechelin i november 1904 nedskrev under försöken att anordna en protestaktion mot tsardömet's finska politik: "Under en långvarig bana, som omfattat även statsmannavärv och diploma-

tiska uppdrag, har jag så ofta mött denna återhållsamma kyla, denna beräkande passivitet, vilka inför genomsnittsmänniskor gäller såsom bevis för politisk klokhet. Jag har därvid funnit att dessa egenskaper nästan alltid varit ett yttre skal över politisk tarvlighet."

De frågor som här berörts hänger nära samman med de speciella relationerna mellan pressen i demokratiska och i totalitära stater. Dessa relationer skall därför diskuteras i en fjärde och sista artikel.

Herbert Tingsten

(Föregående artiklar i serien var införda den 19 och 22 maj.)

1842